

ВИБОРИ В ПАКИСТАНІ: ОСОБЛИВОСТІ СИТУАЦІЇ ТА ГОЛОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Олена Борділовська, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

В Ісламській Республіці Пакистан – ядерній державі з населенням понад 250 млн осіб – після кількох відтермінувань 8 лютого 2024 р. відбулися загальнонаціональні вибори. Вони проходили в період, коли нація перебуває на критичному етапі розвитку через економічну стагнацію, інфляцію, гострі проблеми платіжного балансу та серйозні безпекові виклики. Запуску присвячено ситуації напередодні виборів, їх перебігу та основним результатам.

Висновки

1. Ісламська Республіка Пакистан (ІРП) – «п'ята демократія» світу за кількістю виборців (після Індії, Індонезії, США та Бразилії). Нині із 250 млн загальної кількості населення країни понад 128 млн були зареєстровані для участі у дванадцятих загальнонаціональних виборах, що відбувалися в умовах суспільно-політичної та економічної кризи, погіршення відносин із сусідами (Індія, Афганістан), високого рівня терористичної активності.

2. У Пакистані переважає молоде населення (близько 65 % становлять люди віком до 30 років), яке активно прагне змін у країні. Частка виборців віком від 18 до 35 років становить 47 %, що відіграє неабияку роль у виборчому процесі. Зокрема, активність цих громадян здебільшого була спрямована на підтримку кандидатів партії «Техрік-е-Інсаф» (Рух за справедливість), лідер якої Імран Хан був відсторонений від посади прем'єр-міністра у квітні 2022 р. і згодом заарештований. Результат виборів став неочікуваним для політичної та військової верхівки країни, адже більшість місць у Національній асамблеї та законодавчих зборах провінцій відійшло саме цій партії, хоча перевага стала недостатньою для формування уряду.

3. Попри наявність проблем, подібних до тих, котрі спостерігаються й в інших країнах, як-от корупція, недостатня прозорість, вплив старих політичних династій, зміна кандидатами партій та ін., у Пакистані міцнішає рух до більш демократичного суспільства та економічної стабільності. Оскільки в ІРП існує великий вплив військової верхівки на внутрішні процеси, що є особливістю політичної системи країни, то основною інтригою після виборів стає можливість порозуміння між військовими й провідними політичними лідерами та формування коаліційного уряду (окремим питанням залишається доля самого І. Хана).

4. Зовнішньополітичний курс ІРП, основами якого є нейтральна позиція, маневрування та пошук інвесторів для пакистанської економіки, що протягом останніх років перебуває у глибокій кризі, навряд чи зазнає великих змін. Партнером «за будь-якої погоди» залишатиметься Китай, і зміни в уряді жодним чином на це не вплинуть. Імовірно, не зміниться офіційна нейтральна позиція щодо війни в Україні, яка полягає

передусім у постійних закликах до дипломатичного врегулювання. Можна також прогнозувати подальшу активну багатосторонню дипломатію ІРП, розвиток відносин із європейськими країнами, але водночас і намагання покращити торговельні зв'язки з РФ. Взаємовідносини із США залежатимуть значною мірою від результатів цьогорічних президентських виборів (свого часу персональні відносини І. Хана з Д. Трампом не склалися, проте за президенства Дж. Байдена діалог між Пакистаном та США частково відновився).

Пакистан обирає нові органи представницької влади у четвер, 8 лютого, на тлі нападів бойовиків, тривалої економічної кризи та значної поляризації політичного ландшафту. ІРП є парламентською демократією, і населення обирає депутатів до Національної асамблеї (нижньої палати парламенту) та чотирьох законодавчих зборів провінцій. Загалом за 266 місць у Національній асамблеї змагалися 44 політичні сили (5121 кандидат), а в законодавчі збори провінцій балотувалися 12 695 кандидатів. Окремо в Національній асамблеї 70 місць додатково зарезервовані для жінок та представників меншин. День виборів у Пакистані був оголошений вихідним, щоб усі, хто захоче взяти в них участь, мали можливість проголосувати. У країні з 8 до 17 години працювали 90 тис. виборчих дільниць, а порядок забезпечували понад 650 тис. представників армії та поліції. На час виборів було закрито пункти пропуску на кордонах з Іраном та Афганістаном, заблоковано мобільний зв'язок і частково інтернет.

Внутрішня ситуація напередодні виборів

Нинішні виборчі перегони у Пакистані дещо нагадували вибори 2018 р.: за владу змагалися одні й ті самі партії, що перебували під орудою тих самих політичних діячів, навіть імена незалежних кандидатів були добре знані. Серед претендентів на владу представники відомих політичних династій – Шаріфи та Бгутто-Зардарі. Вони уособлюють основні політичні партії: Пакистанську мусульманську лігу (Н) (ПМЛ (Н)), засновану колишнім прем'єр-міністром країни Навазом Шаріфом, та Пакистанську народну партію (ПНП), створену 1967 р. З. А. Бгутто, яку нині очолює його онук Білавал Бгутто Зардарі (син Беназір Бгутто, першої в Пакистані жінки – прем'єр-міністра, убитої під час передвиборчої кампанії 2007 р., та колишнього президента ІРП Асіфа Зардарі).

Фаворитом виборчих перегонів вважався ветеран пакистанської політики – 74-річний Наваз Шаріф, найбагатша людина країни (статки близько 31 млн дол. США), який уже тричі обіймав посаду прем'єра, а також неодноразово звинувачувався в корупції та різних політичних махінаціях. Його брат Шахбаз Шаріф очолював уряд протягом 2022–2023 рр. після відсторонення від влади у квітні 2022 р. І. Хана. Маріам Шаріф, дочка Н. Шаріфа, також бере активну участь в партійних справах загалом та у виборах зокрема. Родина Шаріфів походить з провінції Пенджаб, що є основною політичною ареною ІРП. Тут зосереджена більшість виборців – понад 73 млн осіб. Набагато менше шансів було у Білавала Бгутто Зардарі: його політична сила користується підтримкою передусім у рідній провінції Сінд, а сам він – досить молодий політик (нар. 30 грудня 1988 р.) з невеликим досвідом перебування на посаді міністра закордонних справ в уряді Ш. Шаріфа (2022–2023 рр.).

Та все ж цьогорічні вибори в Пакистані мають кілька особливостей, що відрізняють їх від попередніх. Зокрема, І. Хан, політик, що претендує на роль «справжнього демократа», лідер партії «Техрік-е-Інсаф» (Рух за справедливість), перебуває у в'язниці. Йому 30 грудня 2023 р. офіційно відмовили в праві брати участь у виборчих перегонах, а згодом оголосили чотири різні судові вирокі. Тож його політична сила, хоч і користується

великою популярністю, позбавлена рівних можливостей у політичних змаганнях. Присутність за лаштунками перегонів військових також помітна, але змінився фаворит: ним став Наваз Шаріф, тоді як на останніх виборах це був І. Хан.

Вибори 2024 р. відбуваються на тлі найсерйознішої економічної кризи, з якою коли-небудь стикалася країна. Йдеться про стрімку інфляцію (28 %), здорожчання вартості життя, зростання безробіття, великий зовнішній борг, який за тимчасового уряду на чолі з А. Х. Какаром лише зріс. Багато хто вважає, що суворі умови Міжнародного валютного фонду (МВФ) для забезпечення угоди на 3 млрд дол. були основною причиною поганих показників економіки, натомість інші вбачають у МВФ рятівне коло й розраховують на новий кредит. Чинний договір із МВФ закінчується в лютому цього року, а забезпечити нові іноземні інвестиції в пакистанську економіку, що перебуває в стані стагнації, – непросте завдання. Саме тому було прийняте неформальне рішення – підтримати найдосвідченішого політика, родина якого має зв'язки не лише серед впливових кіл в ІРП, а й поза межами країни. Проте у передвиборчих програмах кандидатів відсутні конкретні програми з економічного розвитку, є лише звичні гасла та нічим не підкріплені обіцянки, розраховані на нижчі прошарки населення. Наприклад, у програмі Б. Бугтто Зардарі навіть повторюється гасло «роті-капра-макан» («хліб, одяг, жило»), з яким його дід у 70-ті роки ХХ ст. пропонував будувати ісламський соціалізм.

Ще одним викликом для пакистанської демократії стало кількаразове перенесення загальнонаціональних виборів. Спочатку вибори були призначені на листопад 2023 р., оскільки попередня Національна асамблея була розпущена у серпні 2023 р. – за кілька днів до завершення терміну повноважень. Однак невдовзі після того, як тимчасовий уряд склав присягу, Виборча комісія Пакистану оголосила, що не може провести загальні вибори протягом 90-денного конституційного терміну, бо не встигає завершити нове розмежування виборчих округів з огляду на цифровий перепис населення, який уряд оголосив в останній тиждень його повноважень. Пізніше сповістили про проведення виборів в останній тиждень січня, але без точної дати. Лише після втручання Верховного суду за погодженням з президентом ІРП було призначено цю дату – 8 лютого 2024 р. До останнього існували побоювання, що цей термін з різних причин може змінитися, передусім через безпекові проблеми (напередодні виборів країною прокотилася серія терактів, здебільшого в провінції Белуджистан).

Імран Хан та його партія

«Криза верхів» не є винятком у Пакистані: за 75-річну історію ІРП жоден із 30 прем'єр-міністрів не добув до кінця п'ятирічної каденції. Проте вперше в історії Пакистану прем'єр-міністр був усунутий від влади шляхом вотуму недовіри. Це сталося 9 квітня 2022 р. з низки причин. На думку самого відстороненого І. Хана, одна з них – «тиск окремих західних країн». Згодом йому винесли вирок за розголошення державної таємниці. Йдеться про те, що І. Хан розкрив зміст «таємної телеграми» про переговори представника Держдепартаменту США з послом ІРП стосовно необхідності змінити позицію щодо війни в Україні та засудити дії РФ (І. Хан наполягав на нейтральній позиції після свого скандального візиту до Москви 23–24 лютого 2022 р., що збігся з початком широкомасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну). Після відсторонення І. Хан організував кілька протестних маршів по всій країні, під час одного з них навіть був поранений, потім знову очолив акцій опозиції, але зрештою в серпні 2022 р. був заарештований.

Довідково. Попередні вибори в ІРП відбулися в 2018 р. Їхні результати засвідчили готовність пакистанського суспільства, насамперед молоді, до змін. Так, уперше до влади прийшов Імран Хан – позасистемний політик-популіст, якого виборці підтримали в надії зламати існуючі традиції кланової політики та засилля військових. І. Хан справді вивів пакистанську політику за межі звичного двопартійного протистояння, хоча й не без підтримки тих самих військових: 18 серпня 2018 р. він став черговим прем'єр-міністром Пакистану з програмою збудувати «Новий Пакистан», потужну демократичну ісламську державу, намагався активно залучати пакистанську діаспору до цих процесів. Проте досить швидко його урядові довелося зіштовхнутися з низкою соціальних та економічних проблем, які лише посилювалися через пандемію коронавірусу. До того ж, відносини І. Хана з військовою верхівкою погіршилися через призначення нового шефа розвідки в жовтні 2021 р. Щоб усунути його з влади відомі політичні сили створили потужний опозиційний альянс – Пакистанський демократичний рух. У царині зовнішньої політики І. Хан просував ідеї незалежного курсу ІРП, відомі його гострі заяви з критикою політики США, зокрема щодо використання бойових дронів під час антитерористичних кампаній в Афганістані, що спричинило жертви серед мирного населення в Пакистані. Також І. Хан активно співпрацював з державами ісламського світу, боровся проти ісламофобії. Продовжив лінію на стратегічне партнерство з КНР, намагався розвивати відносини з РФ.

Цього разу Імран Хан і його партія опинилися у вкрай складному становищі і фактично зазнали репресій. Не тільки сам І. Хан, але і його найближчі соратники, як-от віцепрезидент партії Ш. М. Куреші – міністр закордонних справ у його уряді, опинилися за ґратами. Після того як Верховний суд підтримав рішення Виборчої комісії Пакистану позбавити партію І. Хана знакового символу – крикетної біти (І. Хан свого часу був професійним гравцем у крикет), кандидати від Руху за справедливість змагалися на виборах як незалежні. Обмеження, які надавали «старим» партіям несправедливі переваги, створили нерівні умови гри для політичної партії І. Хана. Це засвідчило наявність у Пакистані глибших проблем, які викликають занепокоєння щодо чесності виборчого процесу. Домінування двох політичних кланів уже давно стало гальмом для розвитку демократії. Виклик, який свого часу кинув І. Хан та його партія двопартійній системі, був нейтралізований описаними вище діями. Пакистан ризикував напередодні виборів фактично повернутися до звичної внутрішньополітичної ситуації – боротьби між партіями й династіями Шаріфів та Бгутто.

Виборчий процес

Голосування проходило в 854 національних і провінційних виборчих округах. Виборча комісія створила загалом 90 675 виборчих дільниць по всій країні, у т. ч. 25 320 виборчих дільниць для чоловіків, 23 950 – для жінок, 41 405 – комбінованих виборчих дільниць. Зважаючи на дуже поляризоване середовище та проблеми з безпеки, Виборча комісія Пакистану розгорнула сили безпеки для виконання обов'язків згідно з Конституцією. Мережа вільних і чесних виборів (*Fafen*) стверджує, що на ці вибори було висунуто 275 жінок-кандидатів, що становить 4,6 % від загальної кількості. Серед 128 585 760 виборців (а це більше половини населення країни) понад 69 млн (69 263 704) – чоловіки, понад 59 млн (59 322 056) – жінки. Частка виборців серед населення зростає: із 49,6 % – у 2018 р. до 53,2 % – у 2024 р.

Перші результати виборів були оприлюднені з великим запізненням, і це викликало певні підозри в експертів із Сполученого Королівства та США щодо можливого викривлення результатів. Проте виконуючий обов'язки прем'єр-міністра А. Х. Какар 10 лютого заявив, що виборці Пакистану скористалися своїми конституційними правами

і проголосували за своїх кандидатів. Він назвав демократію в Пакистані «трансформаційною» та «сміливою», урахувавши безпекові виклики. Президент країни Аріф Алві також привітав націю з успішними виборами.

Несподіванкою стало те, що т. зв. незалежні кандидати, афілійовані з ув'язненим І. Ханом, отримали левову частку (101 місце з 265) у Національній асамблеї, відтак 9 лютого його партія «Рух за справедливість» заявила про перемогу на виборах. За словами лідера партії адвоката Гохара Алі Хана, вона отримала насправді більше місць (170, що могло би дозволити пропонувати кандидатуру прем'єр-міністра) до того, як результати виборів були нібито сфальсифіковані на користь ПМЛ (Н). Експрем'єр-міністр закликав надати його партії «Рух за справедливість» можливість формування центрального уряду та в провінціях Хайбер-Пахтунхва і Пенджаб, а в разі відмови – проводити акції протесту у «фальсифікованих» виборчих округах. Так само про перемогу своєї партії 9 лютого 2024 р. оголосив Н. Шаріф.

Результати виборів

Виборча комісія Пакистану лише 11 лютого завершила підрахунок усіх голосів – за 65 годин по закінченні голосування. За результатами, 348 незалежних кандидатів перемогли в різних округах, серед політичних партій найбільше голосів набрала ПМЛ (Н) і отримала 227 місць, на третьому місці – ПНП (160 місць). Рух Муттахіда Каумі-Пакистан (*MQM-P*) має 45 місць. За попередніми результатами, у Національних зборах незалежні депутати отримали 101 місце, ПМЛ (Н) – 75 місць, ПНП – 54, а МКП – 17 місць. Серед інших партій у парламенті будуть представлені: *Jamiat Ulema-e-Islam* (4 місця), *PML-Quaid* (3 місця), *Istehkam-e-Pakistan Party (IPP)* і Белуджистанська національна партія (*BNP*) (по 2 місця).

Технічно Н. Шаріф мав рацію, коли стверджував, що його сила стала найбільшою переможною партією, оскільки формально Рух за справедливість не брав участі у перегонах, хоча більшість незалежних кандидатів – саме його представники. Ураховуючи 70 зарезервованих місць, загальна кількість місць становить 336. Для простої більшості партія повинна мати принаймні 172 місця у Національних зборах, тому вже 10 лютого розпочалися неформальні перемовини між лідерами провідних політичних сил, а 11 лютого представники ПМЛ (Н) і ПНП домовилися «врятувати країну від політичної нестабільності» – про це йшлося в пресрелізі за результатами зустрічі між вищим керівництвом обох партій у Лахорі. Головнокомандувач армії Пакистану генерал Асім Мунір 10 лютого 2024 р. закликав політичне керівництво країни сформувавати «єдиний уряд усіх демократичних сил», тобто підтримав заклик Н. Шаріфа до своїх суперників допомогти сформувати життєздатну коаліцію. В Індії також заявляли, що в разі повернення політичного ветерана Н. Шаріфа до влади можна буде очікувати стабільності на своїх західних кордонах принаймні протягом наступних років, оскільки цей політик «має не лише благословення штабу», але є досвідченим лідером, на відміну від І. Хана та занадто молодого Б. Бгутто Зардарі.

Швидше за все, в Пакистані складеться «нова стара» двопартійна коаліція при владі. Водночас її стабільність залишається під питанням.